

Niculaki Caracota

Makedonji, Armânji, MakedonArmânji

Di iu, di cându, di cari ?

Tu kirolu ditu soni, multsâ di noi, sh nu mash tinirlji, nâ antribămu **di iu yinimu, di cându himu, di cari mileti** nâ trâdzemu.

La aesti antribări furâ dati apandisi di multi ori cu ayunjisealâ, sh maxusu atumtsea cându yini zborlu di loclu iu n-apreasimu, **Makedonia**, shi tsi nâ leagâ di popullu alu **Philip sh Alexandru**.

Naima multsâ di atselji cari anyrâpsirâ trâ noi, nâ cânâscurâ ditu frâmturi di informatsii cari furâ sh eali adunati di la oaminji cari, icâ tricurâ pritu locurli iu bâna a noshtsâ, icâ li-adyivâsirâ ditu istorii ma nali i ma veclji. Cumu cunushtearea armânea niheamâ dipârtoasâ, vâra di elji nu putu s-adarâ unâ zuyrâpseari ahândoasâ.

Atselji cari s-aprukearâ naima multu di armânji, xenji icâ di-a noshtsâ, furâ filoloyi icâ etnoloyi. Ptsânji istorianji s-aplicarâ ma sânâtosu tu etili tricuti. Shi aestu lucru ti itia câ, nafoara di memoria oralâ tsi va sh-ea s-hibâ loatâ tu meatri, nu suntu multi documenti anyrâpsiti ti armânji. Icâ ninga nu s-află vâra s-li caftâ icâ s-li adyivâseascâ cu ma multu sinferu.

Cu aesti minuieri sh cu vrearea ti averu, dupu tsi câftămu s-adyivâsimu câtu cama multu ti tsi s-anyrâpsi ti armânji, vremu s-arcămu unâ nauâ mutreari tu unâ prublemâ multu contruversatâ shi ptsănu cânâscutâ.

Unu istorianu cari nâ deadi curagiu tr-aestu lucru easti Neagu Djuvara, di arâzgâ armâneascâ, cari, dupu tsi bână ma multu di disâ di banâ tru Europa ditu Ascăpitatâ, dzâtsi adzâ câ s-featsirâ multi alathusi tu istorii, sh maxusu tu atsea ali Români, iu sâ spuni câ popullu romănu s-tradzi di la dacianji sh romanji. Tutu elu dzâtsi câ theoria tsi urdinâ câ dacianjlji suntu parti di popullu trakianu shi câ suntu naima multsâ tu Haemus, nu easti dealithea shi câ aestâ theorii vini di la apridutsearea alăthusitâ alu Herodot. Ti amârtilji, tinjisitlu a nostru istorianu di arâzgâ armâneascâ nu adutsi vâra nauâ, tu tsi mutreashti popullu armănescu.

Ti partea noastrâ, unâ apandisi la antribărli cari nâ frimitâ tuts, poati s-yinâ di la ndauâ averuri trâ noi, armânjlji, shi cari li-avemu tu minti, ma nu suntu scoasi nica tu miydani.

Aesti averuri suntu:

1. Loclu iu băneadză armânjlji di totna easti reghiunea ditu Balkanu sh maxusu ditu Gârtsii, cânâscutâ sumu numa di **Makedonia antică**, tu cari intră **Makedonia, Thesalia, Epiru**, iu avurâ shi au nica tu protâ tesi zănatea di picurari shi cârvânari. Easti singurlu populu tu Balkanu cari di totna easti cânâscutu ca “picurari tsi alăxescu loclu, migratori”.

2. Numa sumu cari suntu cânâscuts tu reghiunli iu bâneadzâ easti “vlahi i cutzovlahi” tu Gârtsii, “vlahi i ciobanji” tu Albania, “vlahi i vlasi” tu Vârgârii sh FYROM, “tsintsari” tu Sârghii sh “macedo-românji icâ makedonji” tu România, ahurhinda cu daua parti a etuslui 19.
3. Numa cari u ufilisimu anamisa di noi easti “armânu” icâ “rrâmânu”(la fârshirots). Cându ishea ditu loclu iu bâna di totna, shi maxusu andicra di xenji, armânjilji ufilisea numa di “makedonji” icâ di “grets”. Acshi avemu exiyisea câ multsâ di armânjilji cari bâna tu Amirâriljia Avstro-Ungarâ eara cânâscuts ca “grets” (Sina, Dumba etc.), acâ azbura acasâ armâneashti, i ca “makedonji” (Riga Fereu). Tu României, acshi cumu armânjilji ufilisescu numa di “mucanji”, cari u loarâ di la “mocanu”(omu di munti), acshi cumu siyura-shi dzâtsea românjilji ditu Dobrogea, iu furâ colonizats a noshtsâ, tutu acshi românjii lâ dzâsirâ armânjiloru “makedoni”, acshi cumu siyura-shi dzâtsea a noshtsâ.
4. Limba armâneascâ ari unu fondu di zboarâ deadunu/comunu cu limba greacâ sh limba latinâ tu unâ proportsiuni di 70-80%(isa-isa), la cari s-adavgâ 20-30% di zboarâ comuni cu limba arbineasâ, slavona ditu Notu sh turca. Easti ti tsâneari minti câ limba armâneascâ nu fu canâ oarâ anvitsatâ tu sculii, pânâ tu defтира parti di eta 19, cându ahurhirâ protili sculii, tu-ahurhitâ pi armâneashti shi deapoia pi limba românâ, di Bucureshti. Acâ fu anvitsatâ mash pi cali oralâ sh armânjilji furâ dispârtsâts sh-bâna tu ma multi craturi dupu 1878 (Thesalia fu datâ la Gârtsia) sh maxusu dupu 1913 (defturlu polimu balcanicu), limba armâneascâ azburâtâ easti idyea pisti tutu.
5. Tu memoria colectivâ, armanjilji dzâcu câ s-tragu di la popullu alu Philip sh Alexandru, ca “makedonji”. Intirisantu easti câ aestâ minduiari u-au multsâ armânji tu tuti craturli iu bâneadzâ. Cumu poati s-hibâ exiyisitâ aestâ minduiari?

Ninti s-agiundzemu la unâ apofasi, vremu s-mutrimu ndauâ documenti tsi suntu adusi aminti di atselji cari avurâ mirakea s-anyrâpseascâ trâ armânji, ca trâ elementu ditu “romanitatea di Notu-Apiritu”, i ca trâ “armânji”, numa cu cari furâ cânâscuts di ma multi eti ncoa.

1. Naima vecljiulu documentu cari anyrâpseashti trâ limba latinâ cari s-azbura tu tutu areallu baltanicu, yini di la Priscus, isturianu di arâzgâ greacâ, tsi fu deadunu cu Maximin, ambasadoru a Amirâlui Teodose II-lu (401 – 450) pi ninga Attila. Priscus dzâtsi câ tu kirolu atselu tu Balkanu s-azbura iutsido limba latinâ. Siyura câ elu azburashti trâ atselji cari eara anvitsats, i cari fâtsea emburlâki shi s-priimna pisti tutu shi avea ananghi sâ s-acâkiseascâ cu-alanti milets. Tsi easti intirisantu trâ noi la Priscus easti câ elu pirmituseashti cumu la Attila, s-adună cu unu omu tsi pârea “scythu”, ama cari azbura sh gârtseashti. Priscus dzâtsi câ fu njiratu, ti itia câ azbura gârtseashti poati mash atselji cari eara sclayi di Thrakia icâ di

Ilyria. Priscus dzâtsi câ omlu cu cari azbura eara emburu, eara di arâzgâ grecu, ama nu undzea ca trakianu icâ iliru. Priscus dzâtsi câ aclo iu eara Attila, s-azbura, pi ninga limbili barbari a loclu, limba gothicâ, hunica icâ latina. Loclu zuyrâpsitu di Priscus easti pi Dunâ, tu unu câsâbă cu numa Mesie(?) shi s-pari câ easti tru România di adzâ (Oltenia icâ Muntenia). Cumu shtimu câ sh-altsâ armânji emburi dânsâsea pritu locurli atseali, n-antribămu desi omlu alu Priscus nu eara vârnâ armânu cari, tu-atsealu kiro, ca sh-adzâ, azbura multu efcula tuti limbili.

2. Unu altu documentu cu numa di “Cronographia” iasti anyrâpsitu di Theophanes Confesorlu (752 – 817), iu dzâtsi câ bizantinjlji kirurâ polimlu contra avarilor la anlu 587, dupu tsi unu ditu ashkerea bizantinâ gri câtâ unu sotsu “torna torna fratre”. Ninti s-videmu tsi arâzgâ potu s-aibâ aesti zboarâ, iasti intirisantu ti dzâtseari câ tu ashkerea bizantinâ, tu kirolu atselu, avea shi makedonji. Intirisantu easti câ Theophanes anyrâpsi isturia aestâ dupu 200 di anji di cându s-featsirâ factili shi, nu dupu multu kiro, numa di “makedonji” eara ninga ufilisitâ, cându Vasili Portlu, cari fu amirălu a Bizantsului, tu deftura parti a etâljei 9, bângă timeljilu a dinastiljei “makedone”, cari deadi “bazilei” ti aproapea dauâ suti di anji. Trâ zboarâli anyrâpsiti di Theophanes, trâ cari s-dzâtsi câ suntu di arâzgâ latinâ sh cari dusirâ la amintarea theoriljei a limbâljei “protoromânâ”, ti atselji cari cânoscu limba armâneascâ easti limbidu câ eali suntu curatu armâneshtsâ.
3. Cronicarlu grecu Nicetas Choniates (1155-1216) anyrâpseashti câ vlahii suntu ca tserghilji ditu muntsâ. Elu anyrâpseashti câ Thesalia purta numa di Marea Vlâhii.
4. Cronicarlu byzantinu Georgios Kedrenus anyrâpseashti câtâ anlu 1100-1150, câ vlahii “călători/nomadz” suntu atselji cari vâtâmarâ David, fratili a vâsiljelui vâryaru Samuel, elu ishisi s-pari vlahu, dupu cumu anyrâpseashti T.J.Winnifrith. Loclu iu fu vâtâmatu eara pi calea di Kastoria câtâ Ohrida, iu eara capitala tsaratlui vâryaru.
5. Geoffroy de Villehardouin, cronicaru frântsescu (1150-1213) tsi lucra pi ninga Boniface de Monferant, vâsiljeilu a Saloniciului tu kirolu a Crutsiadâljei IV, anyrâpseashti di Njica Vlâhii, Marea Vlâhii sh Vlâhia Albâ.
6. Rabinlu Benjamin de Tudela, di arâzgâ ditu Spanii, anyrâpsea, dupu tsi fu tu Balkanu, tu anjlji 1159-1173, câ anaparti di arâulu Σπερχειός (latin *Spercheus*) eara Vlâhia sh bânâtorlji di-aclo eara oaminji cu curagiu sh câ nitsi unu amiră nu poati sâ-lj cumândâseascâ.
7. Chalcondylas, cronicaru grecu (1423 – 1511) anyrâpseashti câ vlahilji s-afla tu Laconia (Peloponezu) sh loclu tsi s-tindea di Ioanina câtâ Trikala purta numa di Vlâhia di Nsusu (Dolopia).
8. Phranzes, tutu cronicaru grecu (1401-1477) anyrâpseashti câ Njica Vlâhii s-afla tu Etolia sh Acarnania, iara Vlâhia di Nsusu tu Epiru.

Videmu ditu documentili di ma-ndzeanâ câ numa di “vlahu” alânceashti câtâ tu ahurhita etâljei 12 sh tuts atselji cari azburâscu di “vlahi”, facu ligătura cu unu “populu ditu munti”, “picurari” i “câr vânari/călători” cari “alâxea locu(nomadz, migratori)”. Tu tuti documentili di cari azburâmu ma-ndzeanâ, zborlu “vlahos” yini ditu limba greacă. Ma amânatu, cându easti ufilisitu tu alti limbi, ari idyia soie di-anyrâpseari.

Iasti intirisantu ti tsâneari minti câ, di naima ptsânu dauâ suti di anji, di la anyâpserli alu Pouqueville (1810), numa di “vlahu” icâ “cutzovlahu” eara datâ armânjiloru di grets shi s-acâkisea câ easti zborlu di unu populu di “picurari”, acshi cumu sh numa di “tschobanu” eara ufilisitâ di arbineshi/iliri ti idyiulu populu. Cumu videmu, dauli numi suntu ufilisiti di naima vecljili populi ditu Balkanu shi eali zburâscu di idyiulu populu, atselu cari adzâ-sh dzâtsi “armânu” icâ “rrâmânu”.

Tutu tu kirolu atselu, ditu gramatica alu Mihali Boiagi (1813) ufilisearea zboarâlor “makedo-vlahă” fatsi ti prota oarâ ligătura anamisa di aesti dauâ numi. S-hibâ “vlahu” numa ti-“atselu” cari bâna tu Makidunie, aclo iu bâna sh alti populi ? Icâ Boiagi ufiliseashti ti prota oarâ unâ sintagmâ tu cari adutsi aminti unu populu cari-sh dzâtsea “makedonu” shi cari eara cânâscutu sh-cu numa di “vlahu” ?

Cumu vidzumu pânâ tora zboarâli “vlahu” shi “armânu” zuyrâpsescu idyiulu populu, naima ptsânu tu Gârtsii sh Arbinishie.

Potu s-hibâ dauli zboarâ ligati di popullu “makedonu”?

Cumu avemu dzâsâ ninti, tu memoria oralâ, armânjlji minduiescu câ s-tragu di la popullu alu Philip shi Alexandru atselu Marli, populu tsi-shi dzâtsea “makedonu”.

Ari vâra thimeljiu aiestâ minduiari ?

Unâ apandisi la aestâ antribari u-aflâmu la isturianlu romanu di limbă greacă, Flavius Arrianus (95-175 dH) cari anyrâpsi trâ expeditiili alu Alexandru, tu cartea apridusâ pi frântseashti cu numa “Anabase d’Alexandre le Grand”. Shtimu câ Arrianus fu mari functsionaru romanu, di culturâ shi di limbă greacă, bunu sotsu cu amiradzljji romanji ditu kirolu a lui sh maxusu cu Hadrien (76 – 138 dH). Anyrâpsi ti bana alu Alexandru dupu tsi avu tihea s-adyivâseascâ anyrâpserli orighinali alu Ptolemeu sh Aristobule, doi strateghi, bunji sots di-alu Alexandru.

Ditu isturia alu Arrianus shtimu câ ashkerea alu Alexandru eara di vâra 39.000 di oaminji, ditu cari naima multsâ eara makedonji. Alantsâ eara grets, trakianji, iliri sh tribalianji.

Tu analiza ti cari avemu sinferu, dânsimu la unu zboru cari lu dzâsi Alexandru dinintea makedonjiloru, cându s-turna, dupu polimlu cu Porus.

Ia tsi lâ dzâtsi Alexandru a makedonjiloru cari vrea sâ-lji pitreacă acasă:

« Ce n'est point pour vous retenir, Macédoniens. Je vous ai laissés libres de partir. C'est pour vous rappeler tout ce que vous avez contracté d'obligations et le retour dont vous les avez payées, que je vous adresse la parole. Commençons, ainsi qu'il est convenable, par Philippe, mon père. Philippe ayant trouvé vos hordes errantes, sans asile fixe, dénuées de tout, couvertes de peaux grossières, faisant pâître dans les montagnes de misérables troupeaux que vous disputiez avec peu de succès aux Illyriens, aux Triballiens, aux Thraces voisins, vous revêtit de la chlamyde, vous fit descendre des montagnes dans la plaine, vous rendit, dans les combats, les émules des Barbares. »

« Nu voiu s-vâ tsânu, Makedonji. V-alâsaiu eleftiri s-fudzits. Voiu s-v- aducu aminti di-atsea tsi nâ leagâ sh cumu pâltitu borgea tsi vâ-u loatu. S-ahurhimu acshi cumu iasti aradha cu Philip, afendi a meu. Philip, cari v- află tu ceati/parei (migratoari), fârâ apanghiu astâsitu, dipu fârâ tsiva, anviscuts tu kelji groasi, pâscânda tu muntsâ cupiili a voasti, cari li-ampârtsats cu ptsânu amintaticu cu vitsinlji a voshtsâ iliri, tribalianji, trakianji, shi vâ-nviscu tu chlamidâ, vâ dipusi ditu muntsâ tu câmpu shi vâ featsi kihâljadz pristi barbari »

Zuyrâpsearea di ma-ndzeanâ easti prota cari aleadzi unu populu di-alanti cu cari bâneadzâ shi easti adratâ di unu vâsilje cari-sh cânoashti ghini fara.

Videmu câ ditu tuti populi cari bânarâ tu Balkanu, mash makedonjilji suntu di prota picurari migratori shi di mari simasii easti câ Alexandru nu adutsi dipu aminti di grets - cari nu bâna tu muntsâ sh nu avurâ canâoarâ zânatea di picurari. Dânâsimu aoa cu zborlu alu Alexandru cari va lu-apridutsemu, cu tutâ cartea alu Arrianus, ma amânatu. Tora dioarâ vremu s-nâ turnâmu la ligătura tsi putemu s-u adrâmu andicra di numa di “makedonu” cu atsea di “vlahu” sh dipu tu soni cu-atsea di “armânu”.

Acshi cumu easi tru miydani ditu documentili cari li-adusimu aminti tu aestâ analizâ, treili zboarâ zuyrâpsescu unu singuru populu: unu populu cari di prota avea zânatea di « picurari migratori », acshi cumu lj-aducu aminti tu anyrâpserli a loru cronicari ditu tuti etili.

Numa di « makedonji » u aflămu pânâ tu eta 11, purtatâ di dinastia “makedonjloru” alu Vasili Protlu, amirălu a Byzantsului, cari-sh trâdzea arâzga ditu popullu alu Alexandru. Nu shtimu ni câ tse, nitsi cumu, tu anyrâpserli ahurhindalui cu eta 11-12, numa sumu cari aflămu idyiulu populu s-alâxeashti tu numa di « vlahu ». Acâ theoria dzâtsi câ orighinea zborlui « vlahu » yini ditu zborlu ghermanicu « Walha », a naua nâ si pari câ exiyisea nu easti multu sânatôasâ sh minduiarea tsi s-featsi ti aestâ lâyurii nu fu multu ahândoasâ. Nu putemu s-pistipsimu câ zborlu « Walha » icâ « Volcae », cari lu-aflămu tu anyrâpserli alu Julius Caesar sh cari tu limba greacă fu cunuscutu ca « Ouolkai » agiumsi, dupu ma multu di unâ njii di anji, « vlahos » !

Cumu gretslji furâ atselji cari ufilisirâ prota oarâ, tu eta 12, zborlu « vlahos » shi cumu zborlu armasi nialâxitu pânâ adzâ, minduimu câ elu zuyrâpsea popullu

makedonu/armânu shi avea noima di « picuraru »- prota zânati, di daima, a armânjiloru. Acshi cumu sh-adzâ gretslji lu ufiliescu sh-cu noimâ pegiorativâ. Muntili sh cupiili di oi, cu cari bâna makedonjilji/vlahilji/armânjilji, suntu « izvurlu » ditu cari alâncea aestu populu di totna. Sh-acshi armasi sh- adzâ. Siyura câ aestu populu s-« virsa », cându sh-cându, tu vâljuri, tu câmpuri, acshi cumu featsi sh-tu kirolu alu Alexandru, shi « adâpa » di multi ori sh- alti populi tu cari, di multi ori, s-tukea. Poati câ aestâ easti exiyisea câ nu puturâ tu istorii sâ s-adunâ, sâ-shi adarâ unu cratu mashi a loru...
Cându bâna tu muntsâ, sh-tritsea bana tu parei njits, tu fâlcări shi fumealjia eara tutâ avearea lui. Cându ishea tru xeani, bâna cu dorlu sâ s-toarnâ tu locurli di iu vini. Acshi cumu adră sh-tu kirolu alu Alexandru...

Paris, 16 di Brumaru 2009